Ruokaviraston lausunto: Ajankohtaisselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta

Aihe: Maa- ja metsätalousvaliokunta torstai 28.04.2022 klo 10.00 / VNS 1/2022 vp / Asiantuntijapyyntö

Aika: torstai 28.4.2022 klo 10.00

MAA- JA METSÄTALOUSVALIOKUNTA Ajankohtaisselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta linkki

Ruokaviraston lausunto

Yleisiä huomioita

Ruokavirasto pitää toimialansa osalta yleisesti hyvinä ja oikeasuuntaisina valtioneuvoston selonteossa esitettyjä näkemyksiä ja linjauksia Suomen ja EU:n turvallisuus- ja toimintaympäristössä tapahtuneesta muutoksesta ja sen vaikutuksista talouteen, kriisinsietokykyyn, huoltovarmuuteen, maamme sisäiseen turvallisuuteen, kyberturvallisuuteen, hybridivaikuttamiseen ja kriittiseen infrastruktuuriin.

Selonteko tukee tärkeänä asiakirjana myös Ruokaviraston omaa toimintaa sekä viraston ja sen toimialan tilannekuvan ylläpitämistä ja jatkotoiminnan suunnittelua tämän kriisin hoitamisessa sekä viraston varautumisen vahvistamisessa jatkossa. Ulkopoliittista selontekoa tiiviimpänä selonteko pureutuu juuri niihin asioihin, tilanteisiin ja vaikutuksiin, joita meneillään oleva Venäjän/Ukrainan -tilanne viraston tehtävien, toiminnan ja varautumisen osalta koskettaa.

Ruokavirasto korostaa lausunnossaan ruokaturvan ja ruokahuollon merkitystä eli sitä, että Suomi pystyy tuottamaan kriisitilanteessa omavaraisesti ruokansa ja että myös ruoan tuotanto ja jakelu (infrastruktuuri- ja logistiikka) toimivat. Ruokavirasto korostaa myös hyvinvoivien ja terveiden metsien merkitystä osana kansallista huoltovarmuutta.

Ruokavirasto yhtyy siihen selonteossa esitettyyn näkemykseen, että Suomen hyvin toimiva, maamme tarpeisiin täsmäten rakennettu huoltovarmuusjärjestelmä omavaraisuustavoitteineen sekä maamme kokonaisturvallisuuden verkostomainen toimintamalli ovat sisällöltään ja rakenteeltaan hyvä ja toimiva perusta myös muuttuneessa toimintaympäristössä muutosten edellyttämiin haasteisiin vastaamiseksi.

Ruokaviraston tehtävät

Ruokaviraston tehtäviä ovat elintarvikkeiden ja maa- ja metsätalouden tuotantopanosten turvallisuuden ja laadun turvaaminen, eläinten terveyden ja hyvinvoinnin sekä kasvinterveyden edistäminen, korkealaatuisen ruoan tuottamisen edellytysten ja maaseudun elinvoimaisuuden turvaaminen sekä luonnonvarojen kestävän kehityksen edistäminen ruokaketjussa. Viraston toiminta on osa yhteiskunnan turvallisuusstrategian (YTS) mukaista kokonaisturvallisuuden varmistamista, jossa virasto yhteistyössä muiden viranomaisten ja turvallisuustoimijoiden kanssa huolehtii yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen sekä sisäisen turvallisuuden varmistamisesta.

Ruokaviraston tärkeä rooli maamme varautumisen yhteistoimintamallissa on noussut erityisen näkyväksi edelleen jatkuvassa koronapandemiatilanteessa, jonka valtakunnalliseen hoitoon virasto on osallistunut aktiivisesti vastaten keskusvirastona oman toimintansa lisäksi tehtäväalueensa alue- ja paikallishallinnon viranomaisten (ELY-keskukset, Aluehallintovirastot ja kunnat) ja toimialan elinkeinonharjoittajien ohjeistuksesta sekä viestinnästä ja tilannekuvan ylläpitämisestä kriisitilanteessa toimialan viranomaisketjussa yhteistyössä maa- ja metsätalousministeriön, hallinnonalan virastojen ja muiden toimintaan kytkeytyvien turvallisuusviranomaisten kanssa. Ruokavirasto on lisäksi pystynyt tarjoamaan korkeaa elintarvikeketjun erityistilanteisiin ja riskinarviointiin liittyvää asiantuntemustaan ja laboratoriokapasiteettiaan pandemiatilanteen hoitamiseen.

Ihmisten ja eläinten terveyden sekä ruoan turvallisuuden rinnalla ruoan saatavuuden merkitys tärkeänä osana maamme huoltovarmuutta ja omavaraisuutta ovat osoittautuneet entistä tärkeämmiksi poikkeustilanteessa. Elintarvikehuollon häiriötilat voivat johtaa hyvinkin laaja-alaisiin häiriötilanteisiin ja

aiheuttaa kansalaisissa turvattomuuden tunnetta. Elintarvikehuolto puolestaan on riippuvainen muista huoltovarmuuskriittisistä toiminnoista, kuten raaka-aineiden tuotannosta, energian saannista, laboratoriopalveluista, vesihuoltopalveluista, tietojärjestelmistä, viestintäverkoista, maksuliikennejärjestelmistä sekä kotimaisista ja kansainvälisistä kuljetuksista.

Vastaavia tehtäviä virastolla on elintarvikehuollon toimivuuden, ruokaturvan ja yhteiskunnan vakauden ylläpitäjänä myös Venäjän/Ukrainan tilanteen valtakunnallisessa hoitamisessa. Kriisitilanteesta aiheutuu myös suoranaisia viraston toimintaan liittyviä vaikutuksia, jotka edellyttävät muuttamaan viraston toimialaan liittyviä tehtäviä, mm. maatalouden tuotantopanosten, elintarvikkeiden ja puutavaran tuontiin ja vientiin, yhteistyöhön Venäjän viranomaisten ja toimijoiden kanssa, Ukrainasta pakenevien ihmisten mukana tulevien lemmikkieläinten vastaanottamiseen, viranomaisyhteistyöhön ja toimintaan Suomen ja Venäjän raja-aluilla sekä niihin vaikutuksiin, joita Venäjälle asetettujen pakotteiden huomioiminen edellyttää valtion virastojen toiminnassa selonteon 4.3.3 kohdassa kuvatuissa asioissa, kuten julkisissa hankinnoissa, tarvikkeiden ja palvelujen saatavuudessa, kyberturvallisuuden sekä tietojärjestelmien ja digitaalisten työvälineiden toiminnassa, ml. tietoturva.

Ensiarvoisen tärkeää on huolehtia viraston sisäisestä turvallisuudesta ja varautumisesta (mm. kiinteistö- ja henkilöturvallisuus, tietoturva, tietojärjestelmien toiminta jne.) sekä henkilöstön jaksamisesta tilanteessa viraston toiminnan jatkuvuuden varmistamiseksi.

Yksityiskohtaisia huomioita

Seuraavaan on koottu muutamia Ruokaviraston huomioita:

- Maaseutu ja maatilat on osana ruokajärjestelmää luokiteltava kriittiseen infraan.
- CAP27-uudistus tukee huoltovarmuutta – kannattava tuotanto, maaseudun elinvoimaisuus, suomalaisen maaseudun voimavarojen saanti käyttöön myös kriisiaikana.
- Ruokahuollon osalta tulee varmistaa myös kyberturvallisuus, eli mahdolliset verkkohyökkäykset kriittiseen infraan koko elintarviketuotantoketjun logistiikassa ja varastoinnissa.
- Ruokahuolto voi olla myös sotilaallisten toimien kohde.
- Ilmastotoimet ovat tärkeitä (esim. energiaomavaraisuuden nostaminen ja keinolannoitteiden korvaaminen kierto- ja biolannoitteilla ja lannalla), mutta niiden toteuttamisen laajuutta ja aikataulua on huolellisesti arvioitava myös huoltovarmuuden näkökulmasta.
- Mahdollinen tartuntatautien, myös eläintautien, leviäminen on huomioitu raportissa. Erityisesti afrikkalaisen sikaruton leviäminen Suomeen aiheuttaisi merkittäviä kansantaloudellisia menetyksiä, ja vaarantaisi pahimmillaan laajaltikin sianlihan tuotantoketjujen toimivuutta Suomessa. Afrikkalaisen sikaruton leviämisen riski on kuitenkin kohonnut vain vähän Ukrainan pakolaisvirran myötä.
- Pakolaisten mukana tulleet lemmikit ovat lisänneet raivotaudin leviämisen riskiä Euroopan ja jopa Suomeen. Merkittävän riskin aiheuttavat katukoirat ja muut löytöeläimet, joita jotkin tahot pyrkivät laittomasti tuomaan Euroopan alueelle sotaa pakoon. Raivotaudin leviäminen Suomeen ei aiheuttaisi merkittäviä kansantaloudellisia tappioita, mutta vaarantaisi yksittäisten ihmisten ja eläinten terveyden. Raivotauti on aina kuolemaan johtava virustauti ilman nopeasti aloitettua estolääkitystä.

- Selonteossa ei ole huomioitu tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoimintaa, esimerkkinä ruokaturvan turvaamiseksi uusien tuotantotapojen kehittäminen ja tutkiminen ruokaturvan turvaamiseksi ja siihen liittyvää EU-lainsäädännön tarkastelu.
- Ruokavirasto ylläpitää tiiviissä vuorovaikutuksessa kentän kanssa ennakoivaa tilannekuvaa Ukrainan sodan, pakotteiden, vastapakotteiden ja nousevien uhkien vaikutuksista koko toimialaan ja viraston toimintaan (talous, energia, ruokahuolto, vienti ja tuonti, työvoima, avunpyynnöt ym.) –
- Kriittisiä haavoittuvuuksia ruokajärjestelmässä on havaittu, varmistustarvetta on mm. nopealle hajauttamiselle tarvittaessa, eläin- ja elintarvikekuljetuksille, ja mahdollisesti ohjausjärjestelmille.

Ruokavirasto yhtyy siihen selonteossa esitettyyn näkemykseen, että Suomen hyvin toimiva, maamme tarpeisiin täsmäten rakennettu huoltovarmuusjärjestelmä omavaraisuustavoitteineen sekä maamme kokonaisturvallisuuden verkostomainen toimintamalli ovat sisällöltään ja rakenteeltaan hyvä ja toimiva perusta myös muuttuneessa toimintaympäristössä muutosten edellyttämiin haasteisiin vastaamiseksi.

Vaikutukset resursseihin

Ruokavirasto toteaa, että varautuminen ja erityisesti kriisitilanteiden akuutti hoitaminen aiheuttaa virastolle vääjäämättä lisäkustannuksia, kriisin luonteesta ja laajuudesta riippuen. Kuten selonteossakin todetaan, näitä asioita käsitellään ja niistä päätetään valtiontalouden normaalin kehysvalmistelun ja valtion talousarviokäsittelyjen yhteydessä. Ruokavirasto toteaa, että käytännön mahdollisuudet saada vahvistusta tällaisiin lisäkustannuksiin ovat viraston kokemuksen mukaan olleet hyvät, mikä on ollut välttämätöntä ja edesauttanut viraston toiminnan vastaamista kriisi- ja poikkeustilanteisiin. Jo tällä hetkellä on tarvetta lisärahoitukseen sekä henkilöstöresurssien suuntaamiseen laajasti kriisinhoitotehtäviin, mikä työpanos on poissa viraston perustehtävistä. Näitä tarpeita tuodaan esiin jatkossa niiden tarkentuessa.

Lopuksi

Ruokavirasto pitää erityisen tärkeänä maamme varautumisen, kriisivalmiuden ja kokonaisturvallisuuden varmistamisen kannalta keskus-, alue- ja paikallishallinon viranomaisten, elinkeinon ja muiden toimijoiden yhteistyötä, viestintää ja yhteisen tilannekuvan ylläpitämistä ja näiden toimintojen vahvistamista Suomen ja EU:n turvallisuus- ja toimintaympäristön muututtua aiempaa haastavammaksi selonteossa kuvatulla tavalla. Varautumisen kehittämiseksi ja tehostamiseksi virasto näkee ensiarvoisen tärkeäksi valtakunnallisten ja alueellisten maanpuolustuskurssien pitämisen sekä yhteisten valtakunnallisten ja toimi- ja tehtäväalakohtaisten valmiusharjoitusten järjestämisen.

Ruokavirasto kiittää mahdollisuudesta antaa lausuntonsa ja tulla kuulluksi asiantuntijana valiokunnassa tämän viraston toiminnalle tärkeän selonteon johdosta.